

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بیاری از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ماداشجویان و اعناء سینت علمی و امدای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می کردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخلفی نکنیم:

۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکت پنهان سازی حقیقت.

۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسن، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بهکاران پژوهش.

۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن همیشه و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از حرکت جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجزیرات و منابع در اختیار.

۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد سازمان با کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.

۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم با حرمت با در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از حرکت حرمت شکنی.

۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشتهاء نتایج تحقیقات و انتقال آن به بهکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۹- اصل برانست: التزام به برانست جویی از حرکت رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه ای غیر علمی می آلائند.

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

تعهد اصالت رساله یا پایان نامه تحصیلی

اینجانب علی محمد رعیت پیشه دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته برنامه ریزی درسی که در تاریخ ۹۲/۶/۶ از پایان نامه خود تحت عنوان " تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی ، علوم تجربی و تفکر و پژوهش ، پایه ششم ابتدایی از نظر مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی در سند تحول بنیادین " با کسب نمره ۹۰/۱۷ دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم: این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آنرا در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام. این پایان نامه قبلاً برای هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

علی محمد رعیت پیشه

۹۲/۶/۱۰

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

دانشگاه علوم تربیتی و روانشناسی ، گروه برنامه ریزی درسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

عنوان:

**تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی ، علوم تجربی و تفکر و پژوهش ، پایه ششم ابتدایی از نظر مولفه های توسعه
ظرفیت پژوهشی در سند تحول بنیادین**

استاد راهنما:

دکتر فرشید قاسمی

استاد مشاور:

دکتر عباس قلتاش

نگارش:

علی محمدرعیت پیشه

تابستان ۱۳۹۲

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

نام و نام خانوادگی دانشجو: علی محمد رعیت پیشه در تاریخ ۹۲/۶/۶ رشته: برنامه ریزی درسی از
پایان نامه خود با عنوان: تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی، علوم تجربی و تفکر و پژوهش، پایه
ششم ابتدایی از نظر مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی درسند تحول بنیادین با درجه خیلی خوب
ونمر ه ۱۷/۹۰ دفاع نموده است.

نام و نام خانوادگی اعضای هیات داوری   سمت   امضاء اعضای هیات داوری

۱- دکتر فرشید قاسمی   استاد راهنما

۲- دکتر عباس قلتاش   استاد مشاور

۳- دکتر رضا زارعی   استاد داور

مدیر/معاونت پژوهشی   مراتب فوق مورد تایید است.

مهر و امضاء

سپاسگزاری

سپاس ذات لایزال خداوند بزرگی که به عنوان خالق و معلم اول بشریت، راهنمای همه انسانهاست، همو که انسان را به زیور هستی آراسته، اورا جانشین خود ساخته، به او کرامت بخشیده، روح خود را در او دمیده و قدرت تفکر در نهاد او به ودیعه نهاده.

اکنون که این پژوهش به پایان رسیده، برخوردارم از زحمات استاد بزرگوار جناب آقای دکتر فرشید قاسمی که با راهنمایی های ارزشمند خود صبورانه در طول انجام کار راهگشا بوده، و نیز از استاد فرزانه جناب آقای دکتر عباس قلتاش که بانگته سنجی و دقت نظر همواره کاستی های این پژوهش را برطرف فرموده، کمال تشکر و قدردانی به عمل آورم.

همچنین از استاد گرانمایه جناب دکتر رضا زارعی ریاست محترم دانشکده علوم تربیتی مرودشت نیز که زحمت داوری این پژوهش را بر عهده گرفته اند سپاسگزارم.

از همه عزیزان، اساتید دانشکده، دوستان و همکاران و بالخصوص اعضای خانواده که با تحمل سختی ها مرایاری رسانده تشکر و قدردانی می نمایم.

توفیق روز افزون همه راز خداوند بزرگ آرزو مندم.

تقدیم به :

گل نوشکفته ام

جوان ناکا مم

مرحوم مسلم

روحش شاد

فهرست مطالب

<u>شماره صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	چکیده.....
۲	فصل اول (کلیات تحقیق)
۳	مقدمه.....
۵	بیان مساله.....
۶	اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....
۸	اهداف تحقیق.....
۸	پرسش ها و فرضیه های تحقیق.....
۹	تعاریف نظری.....
۱۰	تعاریف عملیاتی.....
۱۲	فصل دوم (ادبیات و پیشینه تحقیق)
۱۳	مبانی نظری تحلیل محتوی.....
۱۴	تحلیل محتوی و تاریخچه آن.....
۱۶	تحلیل محتوی کتابهای درسی و مراحل آن.....
۱۷	اهداف تحلیل محتوی.....
۱۸	مراحل تحلیل محتوی.....
۱۹	تاریخچه تحلیل محتوی.....
۳۰	رویکرد پژوهش محوری.....
۳۵	مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی.....
۳۶	عوامل موثر در رویکرد پژوهش محوری در آموزش و پرورش.....
۳۷	راه های توسعه فرهنگ پژوهش در آموزش و پرورش.....
۴۰	موانع پیشرفت پژوهش در ایران.....
۴۱	نتیجه بحث.....
۴۲	تاریخچه تالیف کتابهای درسی ایران.....
۴۴	سند تحول بنیادین.....
۵۲	فصل سوم (روش اجرای تحقیق)
۵۳	روش تحقیق جامعه و نمونه پژوهش.....
۵۳	جامعه آماری، حجم نمونه، نمونه گیری.....
۵۳	شیوه اجرای تحقیق.....
۵۳	ابزار پژوهش.....
۵۴	روایی.....

۵۴	..... پایایی
۵۵	..... روش تحلیل داده ها
۵۵	..... ملاحظات اخلاقی
۵۶	فصل چهارم (تجزیه و تحلیل داده ها)
۵۸	..... نتایج مرتبط با سوال اول تحقیق
۶۱	..... نتایج مرتبط با سوال دوم تحقیق
۶۵	..... نتایج مرتبط با سوال سوم تحقیق
۷۰	..... جمع بندی
۷۱	فصل پنجم (بحث و نتیجه گیری)
۷۲	..... خلاصه پژوهش
۷۳	..... بحث و نتیجه گیری سوال اول پژوهش
۷۵	..... بحث و نتیجه گیری سوال دوم پژوهش
۷۷	..... بحث و نتیجه گیری سوال سوم پژوهش
۷۸	..... محدودیت ها
۷۹	..... پیشنهادها
۸۰	..... منابع فارسی
۸۶	..... منابع انگلیسی
۸۷	..... ضمائم
۱۳۸	..... چکیده انگلیسی
۱۳۹	..... طرح روی جلد به زبان انگلیسی

فهرست جداول و نمودارها

<u>عنوان</u>	<u>شماره صفحه</u>
جدول مقایسه رویکرد پژوهش محور باستی.....	۳۲
جدول (۴-۱) اطلاعات توصیفی کتابهای پایه ششم ابتدایی	۵۵
جدول (۴-۲) فراوانی و درصد مولفه های ظرفیت پژوهش.....	۵۶
نمودار (۴-۱) فراوانی و درصد گویه های حل مساله.....	۵۸
نمودار (۴-۲) فراوانی و درصد گویه های تفکر انتقادی و.....	۵۹
جدول (۴-۳) فراوانی و درصد مولفه های ظرفیت پژوهش.....	۶۰
نمودار (۴-۳) فراوانی و درصد گویه های حل مساله.....	۶۲
نمودار (۴-۴) فراوانی و درصد گویه های تفکر انتقادی و.....	۶۲
جدول (۴-۴) فراوانی و درصد مولفه های ظرفیت پژوهش.....	۶۳
نمودار (۴-۵) فراوانی و درصد گویه های حل مساله.....	۶۵
نمودار (۴-۶) فراوانی و درصد گویه های تفکر انتقادی و.....	۶۵
جدول (۴-۵) فراوانی و درصد مولفه های ۴گانه.....	۶۶
جدول (۴-۶) فراوانی و درصد گویه های ۱۲گانه.....	۶۷

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی و تحلیل محتوای کتاب های مطالعات اجتماعی، علوم تجربی و تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی از نظر مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران بوده است. روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی است. نمونه آماری در این تحقیق تمام صفحات کتابهای مطالعات اجتماعی، علوم تجربی و تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی چاپ سال ۱۳۹۱ بود. واحد تحلیل در این تحقیق مضمون و ابزار پژوهش چک لیست بود که دارای چهار مولفه حل مساله، تفکر انتقادی، خلاقیت، تشریح مساعی و دوازده گویه برخوردار بود. مولفه خلاقیت، تحلیل موقعیت، جمع آوری اطلاعات، تدوین فرضیه، آزمون فرضیه، ارزیابی فرآیند، تجزیه و تحلیل، ارزشیابی، استنباط، تبیین، تفکر و اگر، مشارکت که با استفاده از فرم مقوله بندی متناسب با موضوع تحقیق طراحی شده بود. نتایج حاکی از آن است که بیشترین درصد توجه به گویه مربوط به مولفه خلاقیت اختصاص دارد. و نیز از بین گویه های دوازده گانه، گویه جمع آوری اطلاعات بالاترین و تبیین کمترین میزان توجه را داشته است. نتیجه اینکه کتب مزبور در زمینه پژوهش محوری بیشتر به جمع آوری اطلاعات توجه داشته است.

کلید واژه: رویکرد پژوهش محور، تحلیل محتوی سند تحول بنیادین، ظرفیت های پژوهشی پایه ششم ابتدایی.

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

تصور ساختن یک جامعه علمی که بنیادهای آن بر کردار و اندیشه های پژوهشی و مستدل استوار باشد، می تواند آرزوهای دیرینه بشر برای برپایی عدالت و مبارزه با رکود و چالش های غیر واقعی و نبود تعادل را محقق سازد. امری که اگر به خوبی اتفاق افتد پیشرفت های زیاد و همه جانبه ای شامل جامعه بشری خواهد نمود بدیهی است نظام آموزش و پرورش و بالطبع کتب درسی نقش زیادی در تحقق آن خواهند داشت. کتاب های درسی یکی از عناصر مهم تلقی می شوند که در تحقق اهداف نظام آموزشی نقش مهم و اساسی دارند یقیناً اگر محتوای کتب درسی هماهنگ و هم سو با اهداف کلی و جزئی نظام آموزشی نباشند نمی توان انتظار داشت که دستیابی به اهداف مورد نظر امکان پذیر باشد اهمیت این امر وقتی بیشتر آشکار می گردد که می بینیم در نظام آموزش و پرورش ما برنامه و کتب درسی به صورت متمرکز تهیه و در تمام کشور ارائه می گردد (فردانش، ۱۳۷۲).

کتاب درسی عمده ترین منبع فراگیری و شاید بتوان گفت تنها وسیله آموزشی است که در اختیار فراگیر و معلم قرار دارد و دانش آموزان موظفند محتوای کتابهای درسی را بخاطر سپرده و یاد بگیرند، به ویژه در نظام های متمرکز که محور مکتوب و مدون تعلیم تربیت محسوب شده و فعالیتها و تجارب تربیتی دانش آموزان توسط معلم و حول محور آن سازماندهی می شود، نیاز به تحلیل و بررسی علمی دارد. این تحلیل به دست اندرکاران و مولفین کتاب های درسی کمک می کند تا در هنگام تهیه، تدوین و یاگزینش و انتخاب کتاب درسی تصمیمات عاقلانه تری را اتخاذ نمایند (صداقت، ۱۳۷۶).

اگر برنامه درسی را شامل کلیه مفاهیم، فرآیندها و نگرشهایی بدانیم که مدرسه طی اوقات تحصیلی دانش آموزان ارائه می کند، هر قطعه برنامه درسی برآیندی از سه بردار محتوا، انتظار عملکرد و دیدگاه است، محتوا اصلی ترین جزء برنامه درسی است که در کتاب درسی ارائه می شود، مفاهیم ارائه شده در محتوا می تواند به شیوه های مختلفی مانند مصور، پرسشی یا غیر پرسشی، واقعیات صریح یا

غیرصریح و فعال یا غیر فعال ارائه شود، بنابراین بررسی نحوه ارائه محتوای کتاب درسی می تواند بسیاری از مشکلات موجود در یاددهی - یادگیری، ارزشیابی و تحقق اهداف آموزشی را روشن نماید (فلاحی ۱۳۸۶ به نقل از صداقت ۱۳۷۶)

برنامه درسی و ساختار آن، رفتار، عملکرد و مناسبات معلم با دانش آموزان و دانش آموزان با یکدیگر مشخص می کند. به عنوان مثال در برنامه درسی کشورهایی که رفتار خلاق با اهمیت است، تاکید بر درک و فهم مساله و جستجوی راه حل های دیگر مساله، بیش از حل مساله خواهد بود و دانش آموزان را دعوت به خلق و ابداع فکر و روشهای جدید می کند. در عوض برنامه درسی کشور دیگری ممکن است دانش آموزان را به حفظ و انباشت اطلاعات ترغیب کند. تحقیقات نشان داده که روش پژوهش محور توانایی آنرا دارد که بعنوان یک برنامه اساسی به مدارس معرفی شود تا مدارس بتوانند کمبودها و مشکلات ناشی از اجرای برنامه های محتوا محور و سنتی را برطرف کنند. آنچه در این باره جالب است ایجاد فضای پژوهشی و پرورش روحیه مدارا، تحمل و سازگاری در پذیرش دیگران و آمادگی برای مقابله با چالشها و نظریه های گوناگونی است (حوریزاد، ۱۳۷۰).

به همین دلیل سازوکارهای لحاظ شده برای نیل به اهداف کلی نظام آموزش و پرورش در برنامه درسی فعلی کافی نمی باشد لذا به نظر می آید لازم است به سراغ سایر نظام های تربیتی از جمله نظام تربیتی پژوهش محور رفت. در نظام تربیتی پژوهش محور، هدف اساسی آموزش، فراخوانی انسان و جامعه برای دستیابی به مهارت های خلاق و استفاده های بهینه از آنها برای حل مسایل و مشکلات دشوار زندگی است. بهره گیری این برنامه از شیوه های آموزش اکتشافی و پژوهشی و غوطه ور کردن نوجوانان در فرآیند پژوهش از ویژگیهای ممتاز این برنامه است. اکنون بعد از گذشت دودهم از گسترش نظام تربیتی پژوهش، محور بسیاری از نظام های آموزشی سنتی رایج در جهان از برنامه ها و محتوای آن استقبال کردند و سعی داشته اند این برنامه ها را به صورت های گوناگون اجرا کنند. زیرا برنامه آموزش پژوهش محور طیف گسترده ای از مسایل مثل تحلیل، استنباط، استنتاج، تشریح مساعی، قیاس، استقراء، حل مساله را در بر می گیرد (حوریزاد، ۱۳۷۰).

در این پژوهش کتاب های درسی تفکر و پژوهش، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی پایه ششم ابتدایی که به عنوان یک پایه جدید در ساختار آموزش و پرورش جمهوری اسلامی مطرح شده است از نظر مولفه های توسعه ظرفیت پژوهش، مورد تحلیل قرار گرفته است تا معلوم شود چه اندازه با مولفه های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش که آنهم با بهره گیری از ظرفیت های پژوهشی و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افاق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شده هماهنگی دارد.

بیان مساله:

کتاب های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوی و خط مشی آموزش دارند، کانون توجه تمامی دست اندرکاران آموزش و پرورش می باشند، اهمیت کتابهای درسی در نظام های آموزشی متمرکزمانند ایران که تقریباً تمام عوامل آموزشی براساس محتوای آن تعیین و اجرامی شود، بیش از سایر انواع نظام های آموزشی می باشد و به خاطر همین اهمیت بیش از حد است که صرف وقت نیروهای متخصص در بررسی و تحلیل کتابهای درسی می تواند راه گشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزشی باشد (فرا دانش، ۱۳۷۲).

کتابهای درسی یکی از تعیین کننده های محتوای موضوع علمی، مباحث بحث شده، سهم مباحث مختلف و چگونگی تدریس موضوع در کلاس می باشد. در حقیقت کتاب درسی پلی از محتوای منتشر شده آموزش رسمی توسط وزارت آموزش و پرورش به محتوای اجرا شده برنامه آموزشی که در مدارس انجام می شود می باشد (جسک و جسک، ۲۰۱۰).

بنابراین ضرورت توجه به ارزشیابی و تحلیل محتوای کتابهای درسی در نظام آموزشی فعلی کشور اجتناب ناپذیر بوده و افزایش کیفیت مطالب، محتوا و ارتقاء سطح یادگیری فراگیران ارتباط مستقیمی به چنین بررسی هایی دارد. دوره آموزش ابتدایی زمان شکل دادن و کسب مهارتهای اساسی است. در این دوره پیوسته بین معلم و شاگردکش متقابل صورت می گیرد. در این دوره از منظر شناختی به تثبیت کمیت یا نگهداری ذهنی خصوصیات اجسام دست می یابد و مفاهیمی از قبیل طول، مقدار، زمان، مکان، عدد، حرکت و نظایر این در این دوره شکل می گیرد. انواع حافظه های سمعی و بصری و حرکتی در این دوره مستقر می شود کنجکاوی و افکار تخیلی در این دوره گسترش می یابد. در تحقیقات متعددی به رابطه مثبت و معنی دار بین کنجکاوی و آفرینش اشاره شده است (کردی، ۱۳۷۷).

در ایران نیز طی ده سال گذشته متخصصان تعلیم و تربیت پس از ارزیابی برنامه درسی به عنوان برنامه ای موضوع محور (مهر محمدی، ۱۳۷۹)، راه چاره برون رفت از شرایط عدم رشد و توسعه کنونی را، ارزش نهادن به عناصر پژوهش محور و ارج نهادن به کنجکاوی دانش آموزان در برنامه درسی دانسته اند (سلسبیلی و حسینی، ۱۳۸۵).

در سال تحصیلی (۹۲-۹۱) دروسی با عناوین، تفکر و پژوهش، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی در برنامه هفتگی پایه ششم ابتدایی در نظر گرفته شده است. یکی از اهداف این دروس زمینه سازی برای آشنایی دانش آموزان با چگونگی تفکر کردن و پژوهش است. اما سوال مهم اینجاست که ((پرورش تفکر چگونه؟)) نباید فراموش شود که آنچه باید محور فعالیتهای معلمان قرار گیرد، این است

که دانش آموزان بیاموزند چگونه فکروچگونه قضاوت کنند تا بتوانند دربارہ آینده خودوآینده جامعه تصمیم بگیرند.

امروزدر پاره ای از کشورها، تعلیم و تربیت به عنوان فعالیتی عقلانی و آزاد کننده، موفقیت قابل ملاحظه ای نداشته است، واین به دلیل آن است که، به نظر بسیاری از اندیشمندان، تعلیم و تربیت، تحمیل کتاب های درسی نامناسب و محیط های آموزشی خشک به دانش آموزان، کار اصلی تعلیم و تربیت یعنی زمینه سازی برای پرورش تفکرو پژوهش ناکارآمد ساخته است. مولفین کتابهای درسی این ادعارادارند که از طریق محتوای کتابهای مذکور به تبیین مولفه های پژوهش محوری پرداخته اند. حال، برای نگارنده این سوال ها پیش می آید که:

آیا اهداف فعلی کتابهای درسی تفکرو پژوهش، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی پایه ششم ابتدایی پاسخگوی رویکرد پژوهش محوری بوده و دانش آموزان رادرگیر فعالیتهای پژوهشی می نمایند؟
با توجه به سوال فوق، این پژوهش برآن است که بررسی نماید که تا چه اندازه در اهداف و محتوای کتب تفکرو پژوهش، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی پایه ششم به توسعه ظرفیت پژوهشی شامل مولفه های حل مسئله، تفکرانتقادی، خلاقیت، تشریک مساعی توجه شده است؟

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

قرن بیست و یکم بادگرگونیهای وسیع و عمیق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آغاز شد. تحولات عمیق و پر دامنه این قرن با ارائه الگوهای فکری، روشهای تولید علم و خلق فناوری نوین همراه است. یکی از دستاوردهای نوین این دگرگونیها تاکید بر روش های اندیشیدن، سبک های تفکر خلاق، حل مسئله و پژوهش محوری است.

این تغییرات باعث شد که عمیقا ارکان نظام های آموزشی دگرگون شود. تغییر جهت نظام های آموزشی از ارائه برنامه های صرفا آموزشی به سوی برنامه های تربیت تفکر خلاق با تغییر محتوا و روشهای آموزش همراه بوده است (دوبونو ۲۰۰۳، بارون ۲۰۰۳، لیپمن ۲۰۰۳). یکی از روشهای آموزش که بسیاری از مربیان تعلیم و تربیت به آن توجه کرده اند روش آموزش به شیوه پژوهش یا به عبارت بهتر روش آموزش پژوهش محور است (لیپمن ۱۹۹۵). در نظام تربیتی پژوهش محور، هدف اساسی آموزش، فراخوانی انسان و جامعه برای دستیابی به مهارت های خلاق و استفاده های بهینه از آنها برای حل مسایل و مشکلات دشوار زندگی است.

دین مبین اسلام هم در بحث اعتقادی مانند اصول دین تاکید بر فراگیری و توجه از روی تدبیر، تحقیق و پژوهش دارد و انجام برخی از رفتارهای دینی بدون اندیشه و پژوهش و تقلید کورکورانه را مجاز نمی داند. خداوند بشر با فطرت پرشش گری خلق نمود و انسان نیز در طول تاریخ در پی حقیقت پدیده ها بوده که نشان از ذاتی بودن این امر است. قرآن کریم انسان ها را به تفکر فراخوانده و اندیشیدن را از اوصاف خردمندان به شمار می آورد. (آل عمران آیات ۱۹۱-۱۹۰).

فعالیت های یادگیری دانش آموزان تحت تاثیر عوامل متعدد و گوناگونی قرار دارد از مهم ترین عوامل چگونگی ارائه محتوای برنامه درسی است. شیوه ارائه محتوا باید به صورت خاصی باشد تا فراگیران را به درگیری با متن بکشاند و آنها را به فعالیت و جنب و جوش و تلاش متفکرانه و پژوهشی ترغیب نماید و از بی توجهی و بی تفاوتی دور سازد (سلیمانپور، ۱۳۸۳)

باعنایت به مطالب فوق، کتاب درسی از اهمیت زیادی در آموزش و پرورش کشور ایران برخوردار است معلمان ناگزیرند که تمام فعالیت های خود را بر محور کتاب درسی متمرکز کنند و در جهت اهداف پیش بینی شده در کتاب جریان یادگیری را هدایت نمایند. شایان ذکر است پس از مطالبه مقام معظم رهبری از آموزش و پرورش مبنی بر ایجاد تحول، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در دی ماه ۱۳۹۱ رونمایی شد. از جمله نکات اساسی در سند مذکور ساختار ۳-۳-۶ و توجه به پژوهش محوری در برنامه درسی است. مولفین کتابهای درسی ادعا دارند که کتابهای درسی دوره ابتدایی به ویژه پایه ششم را بر اساس مولفه های پژوهش محوری نگاشته اند.

بنابراین بسیار ضروری است که کتابهای دوره ابتدایی به ویژه پایه ششم از منظر میزان همخوانی با مولفه های پژوهش محوری مورد بررسی قرار گیرند. زیرا بررسی ارزشیابی محتوای کتب درسی می تواند راهگشای حل بسیاری از مشکلات جاری پژوهشی باشد. با توجه به مطالب ذکر شده اهمیت نظری پژوهش حاضر از منظر تولید دانش نو، در حوزه تحلیل محتوای کتابهای درسی جدید به ویژه کتابهای علوم تجربی، مطالعات اجتماعی و تفکر و پژوهش است. همچنین اهمیت عملی پژوهش حاضر در استفاده برنامه ریزان و مولفان از نتایج پژوهش در تالیف کتابهای درسی جدید به ویژه در پایه ششم ابتدایی می باشد.

اهداف تحقیق:

هدف کلی:

تحلیل محتوای کتاب های درسی تفکر و پژوهش، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی پایه ششم ابتدایی از نظر مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی (برخورد با موقعیت، تحلیل موقعیت، جمع آوری اطلاعات، تدوین فرضیه، آزمون فرضیه، ارزیابی فرآیند، تجزیه و تحلیل، ارزشیابی، استنباط، تبیین، تفکر و اگر مشارکت) در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران.

اهداف جزئی:

تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی از لحاظ میزان توجه به مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی

تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی از لحاظ میزان توجه به مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی.

تحلیل محتوای کتاب درسی علوم تجربی پایه ششم ابتدایی از لحاظ میزان توجه به مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی.

پرسش ها و فرضیه های تحقیق:

آیا کتاب درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی به مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی پرداخته است؟

آیا کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی پرداخته است؟

آیا کتاب درسی علوم تجربی پایه ششم ابتدایی به مولفه های توسعه ظرفیت پژوهشی پرداخته است؟

تعاریف نظری:

۱- **محتوا:** "اصول و مفاهیمی است که به شاگردان ارائه می گردد تا ورود آنان را به فعالیت های آموزشی میسر و رسیدن آنان را به هدف های اجرایی امکان پذیر سازد. (شعبانی، ۱۳۸۲)

محتوا عبارت است از "مجموعه مفاهیم، مهارت ها و گرایشهایی که از سوی برنامه ریزان انتخاب و سازماندهی می شود." (ملکی، ۱۳۷۶)

تحلیل محتوا: "یک روش پژوهش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتابها و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیامها و ساختار و محتوا با اهداف برنامه درسی است. (یارمحمدیان، ۱۳۸۱)

۲- **مضمون:** پیام خاصی است که از جانب فرستنده پیام مورد توجه است (ساروخانی، ۱۳۷۸).

کتاب تفکر پژوهش: کتابی در پایه ششم ابتدایی چاپ ۱۳۹۱ شامل سه بخش واژه های تصادفی، فعالیت های انتخابی، فعالیت های اختیاری.

۳- **کتاب مطالعات اجتماعی:** کتابی در پایه ششم ابتدایی چاپ ۱۳۹۱ شامل ۱۲ فصل: دوستان ما، تصمیم گیری، کشاورزی در ایران، ایران و منابع انرژی، شکوفایی علوم و فنون پس از ظهور اسلام، سفری به اصفهان، اوقات فراغت، پوشاک ما، دریا های ایران، ایران و همسایگان، ایستادگی در برابر بیگانگان، آزادی خرمشهر.

کتاب علوم تجربی: کتابی در پایه ششم ابتدایی چاپ ۱۳۹۱ شامل ۱۴ درس: زنگ علوم، سرگذشت دفتر من، کارخانه کاغذسازی، سفر به اعماق زمین، زمین پویا، ورزش و نیرو (۱) و (۲)، می خواهیم بسازم، سفر انرژی، خیلی کوچک، خیلی بزرگ، شگفتیهای برگ، جنگل برای کیست، سالم بمانیم، از گذشته تا آینده.

ظرفیت پژوهشی: میزانی که هر یک از عوامل برنامه درسی از جمله محتوا می تواند فراگیر را به سمت حل مسئله، تفکر انتقادی، تشریح مساعی و کنجکاوی سوق دهد.

تفکر انعطاف پذیر: مهارتی است که به منظور تولید انواعی - از مقولات فکری و پرورش قابلیت فکری برای ایجاد تغییر در مقولات و هدایت غیر مستقیم اندیشه به کار می رود.

تعمیم: مهارتی است که به منظور ساخت گزاره های حاصل از رابطه بین دو یا چند مفهوم مورد استفاده قرار می گیرد.

استنباط: مهارتی است که برای گسترش دادن اطلاعات پذیرفته شده و روابط اطلاعاتی موجود و بهره گیری از استدلال قیاس برای روشن کردن آن چه واقعی می نماید به کار می رود.

تفکر انتقادی: تفکر انتقادی اندیشیدن درباره شیوه فکر کردن است تا آنکه نظر خویش را آنگاه که برای دست یابی به اهداف، تصمیم گیری و حل مسایل دریابیم می توانیم در هر موقعیتی به صورت موثری بیندیشیم.

تحلیل: بطور کلی به معنای عمل بررسی و بازبینی است و به معنای دقیق تر تحلیل شامل خرد کردن و یا تجزیه یک کل به اجزاء تشکیل دهنده اش برای پیدا کردن یا شناختن ماهیت، نسبت عمل و روابط اجزا است. (تقی پور ظهیر، ۱۳۷۲).

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش: سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نخستین قانون جامع و کامل این وزارتخانه است که با تصویب در شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ملاک و راهنمای تصمیم گیری های اساسی برای هدایت، راهبری و نظارت و استقرار نظام تربیت رسمی و عمومی کشور قرار گرفت. این سند در ۲۲ آذرماه ۱۳۹۰ رونمایی گردید.

تعاریف عملیاتی:

ظرفیت پژوهشی: در تحقیق حاضر منظور از ظرفیت پژوهشی میزان پرداختن به مولفه های حل مساله ، تفکر انتقادی ، خلاقیت ، تشریک مساعی می باشد .

حل مساله: در تحقیق حاضر منظور از حل مساله میزان توجه به ، برخورد با موقعیت ، تحلیل موقعیت ، جمع آوری اطلاعات، تدوین فرضیه و ارزیابی فرایند می باشد.

تفکر انتقادی: در تحقیق حاضر منظور از تفکر انتقادی میزان پرداختن به ، تجزیه و تحلیل ، ارزشیابی استنباط و تبیین است .

- **خلاقیت:** در تحقیق حاضر منظور از خلاقیت میزان توجه به تفکر واگرا است .